

УДК 316.61

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.80.1.8>**О. С. Казачінер**

доктор педагогічних наук, доцент
доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди

Ю. Д. Бойчук

доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України, ректор
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ЗА ДОПОМОГОЮ ЛОГОКАЗОК

Статтю присвячено дослідженню особливостей логоказки як ефективного засобу розвитку зв'язного мовлення у дітей, а також визначенню форм, методів і прийомів її використання у професійній діяльності фахівця.

Метод роботи із казкою є одним із провідних у корекційній роботі із дошкільниками із загальним мовленнєвим недорозвиненням, оскільки він природно, комплексно та відповідно до провідної діяльності дитини впливає на її мовленнєву сферу.

Нині у практиці логопедії застосовується широкий спектр казок різних видів і призначення. Логопедична гра-казка для дошкільнят призначена для застосування у роботі із дітьми із порушеннями мовлення комплексів вправ, що розвивають правильний артикуляційний уклад звуків, а також для пасивної артикуляційної гімнастики. Логоказки – це казки, що несуть певне лексичне або граматичне навантаження. В них застосовуються різні форми, методи і прийоми роботи над постановкою звуків і розвитком фонетико-фонематичного сприймання, поповненням словникового запасу, над розвитком зв'язного мовлення загалом, а також закони словотворення і побудови речень. Логопедичний вплив здійснюється шляхом створення мотивуючого казково-ігрового середовища. Логоказку доцільно використовувати не тільки вчителям-логопедам, учителям-дефектологам, вихователям дошкільних установ, але і батькам, зацікавленим у виправленні мовленнєвих порушень у дітей.

Спектр форм і методів роботи із казкою, що сприяє формуванню зв'язного мовлення дітей із ЗНМ, є широким: створення нової або розповідь відомої казки (від 3-ої або від 1-ої особи, групової, по колу); вигадання продовження або закінчення відомої казки; складання казки на запропоновану тему із використанням ілюстративного матеріалу до неї; індивідуальне розроблення казки або створення казки разом; метод виконання казкових завдань; знаходження схожих рис і відмінностей у декількох казках або казкових персонажах; відгадування дітьми ілюстрацій; вибір улюбленої казки або її героя; вибір найбільш кумедної казки або епізоду; гри-бесіди дітей із казковими героями; ігри-драматизації; інсценування і постановка казки із ляльками; малювання казкових героїв та інші.

Ключові слова: мовлення, зв'язне мовлення, розвиток мовлення, порушення мовлення, логопедична казка.

Постановка проблеми. З огляду на обмежені мовленнєві можливості дітей, зокрема із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ), і специфіку перебігу їхніх психічних процесів, у логопедичній теорії та практиці застосовують такий арсенал технологій роботи із дітьми, завданням яких є активізація мовлення, збільшення і поповнення словникового запасу, здійснення позитивного впливу на емоційно-вольову сферу.

Робота над казкою є одним із провідних напрямів коригування мовленнєвих розладів у дітей із ЗНМ. Вона є традиційним і водночас нетрадиційним ефективним і розвивальним, корекційним і психотерапевтичним засобом роботи із дітьми-логопатами. Як відомо, казка завжди викликає

зацікавленість у дошкільників. Діти добре знають казкових героїв, риси характеру яких (позитивні чи негативні) є яскраво вираженими. Шляхом прослуховування та аналізу казкових творів у дитини забезпечується психологічна захищеність, а також віра в те, що всі проблеми будуть обов'язково вирішені якнайкраще. В усіх казках ми бачимо яскраве забарвлення мови, її багатство на образні порівняння. Якщо у казці присутні речення у непрямої мові, то вони є простими. Специфіка казкової мови сприяє мовленнєвому розвитку, мотивуючий сюжет казок стимулює фантазію і сприяє розвитку емоційної сфери. Все це сприяє залученню дитини до активної діяльності та опануванню потрібного навчального матеріалу.

Усі діти із мовленнєвими порушеннями мають низький розподіл і розсіяність уваги, легко виснажуються, не запам'ятовують інструкції та вказівки до завдань. Дітям-логопатам часто недоступні логічні і тимчасові зв'язки між предметами та явищами. Діти із мовленнєвими розладами мають серйозні порушення зв'язного висловлення думок. Ця специфіка дітей із ЗНМ диктує потребу у застосуванні на практиці казкових прийомів: всебічного і поетапного розвитку мовлення дітей і пов'язаних із ним психічних процесів [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість і необхідність використання казкових творів у корекційно-виховній роботі із дітьми із порушеннями мовлення доведено низкою авторів, таких як Н.В. Нищева [4], М.А. Пovalaєва, Г.Г. Чеботанян [5], А.А. Гуськова [1], Л.Н. Шаманська, Л.Ю. Козина [7], Н.А. Погосова [6], Т.Д. Зінкевич-Євстигнєєва [2] та іншими.

Наукові дослідження цих авторів указують на те, що метод роботи із казкою є одним із провідних у корекційній роботі із дошкільниками із загальним мовленнєвим недорозвиненням, оскільки він природно, комплексно, відповідно до провідної діяльності дитини впливає на її мовленнєву сферу.

Нині у логопедичній практиці застосовується широкий спектр казок різних видів і призначення.

Мета статті. Мета роботи – дослідження особливостей логоказки як ефективного засобу розвитку зв'язного мовлення дітей і визначення форм, методів і прийомів її використання у професійній діяльності фахівця.

Виклад основного матеріалу. Вчителю логопеду дуже важливо забезпечити на заняттях позитивний настрій і підтримати інтерес до досліджуваних раніше вправ. Тут на допомогу може прийти казка.

Логопедична гра-казка для дошкільнят призначена для застосування у роботі з дітьми із порушеннями мовлення комплексів вправ, які розвивають правильний артикуляційний уклад звуків, а також для пасивної артикуляційної гімнастики. Таке закріплення матеріалу може служити додатковим корекційним матеріалом із розвитку зв'язного мовлення [3].

Одним із нововведень у педагогічній практиці є логоказки. Це казки, що несуть певне лексичне або граматичне навантаження. У них застосовуються різні форми, методи і прийоми роботи із постановки звуку і розвитку фонетико-фонематичного сприймання і поповнення словникового запасу, із розвитку зв'язного мовлення загалом, а також закони словотворення і побудови речень. Логопедичний вплив здійснюється шляхом створення мотивуючого казково-ігрового середовища. Логоказку доцільно використовувати не тільки вчителям-логопедам, учителям-дефектологам, вихователям дошкільних установ, але і батькам,

зацікавленим у виправленні мовленнєвих порушень у дітей.

Логопедична гра-казка для дошкільнят призначена для застосування у роботі з дітьми із порушеннями мовлення комплексів вправ, що розвивають правильний артикуляційний уклад звуків, а також для пасивної артикуляційної гімнастики.

Логопеди М.А. Пovalaєва, Г.Г. Чеботанян [5] застосовують у роботі з дітьми із порушеннями мовлення цикл авторських казок «Казки Тихого Дону». Автори особливо наголошують на тому, що у корекційній роботі цінність казок не викликає сумнівів. Робота із казкою сприяє поповненню словникового запасу, автоматизації поставлених звуків і їх використанню у самостійному висловлюванні. Казковий сюжет сприяє розвитку лексичної сторони мовлення. Діти навчаються правильно будувати діалоги, зв'язні та логічні висловлювання. За допомогою інсценування казки розвивається просодична сторона мовлення: тембр голосу, його сила, швидкість, інтонація, емоційне забарвлення. На думку авторів, побудова у мовленні слів, словосполучень і речень мотивуватиме дітей за умови застосування для цього лексики казок.

Н.А. Погосова [6] розробила збірник для логопедичних занять із дітьми із порушеннями мовлення та емоційною нестабільністю за програмою «Занурення у казку». Казкові засоби є матеріалом для формування в дітей фонетико-фонематичного слуху, лексичної і граматичної сторони мовлення, а також зв'язного мовлення загалом.

Н.В. Нищевою [4] створено навчально-методичний посібник із авторськими казками «Розвиваючі казки» для дітей із мовленнєвими порушеннями старшого і підготовчого до школи віку. Ґрунтуючись на змісті казок, авторка створила дидактичні ігри з ознайомленням дітей із оточуючим світом, завдання для формування правильного вимовлення звуків і граматичної побудови висловлювання, цікаві завдання на основі ігор, метою яких є покращення зорової і слухової уваги, зв'язного висловлювання. Дослідниця робить акцент на тому, що ілюстративний матеріал, демонстраційні матеріали, конструювання, ліплення і малювання сприятимуть підтримці стійкої уваги дітей на заняттях.

О.Г. Івановська, Е.А. Петрова, С.Ф. Савченко [3] пропонують низку способів роботи із казкою на основі всім відомих казок «Теремок», «Гуси-Лебеді», «Ріпка» з урахуванням віку дітей. Комплекси розроблених видів діяльності мають на меті презентацію казки, усвідомлення знання сюжету та аналіз, розвиток у дітей пам'яті, уваги, мислення, а також творчу роботу за мотивами казки. Авторські розробки сприяють залученню дітей до таких різних видів діяльності, як постановка казки із застосуванням масок персонажів, переказ казки з показом портретів героїв на

фланелеграфі, показ казкової вистави у вигляді тіншового театру із використанням контурних зображень, виготовлення героїв казки у техніці оригамі, виконання незвичних і мотивуючих дидактичних завдань. Окрім того, авторські логоказки мають на меті розвиток полісенсорики дитини («казка» плюс «предметна діяльність»), розвиток дрібної і графомоторики).

Л.Н. Шаманська та Л.Ю. Козина [7] пропонують надання допомоги із рекомендаціями щодо виховання морально-етичних норм і правил, емпатійної поведінки у дітей дошкільного віку із тяжкими порушеннями мовлення. У посібнику запропоновано форми презентації казки, робота над словниковою темою тижня і різними видами діяльності (театралізованої, образотворчої, музичної), а також над психогімнастичними етюдами, іграми і вправами, спрямованими на розвиток навичок спілкування і мовленнєвої взаємодії.

Т.Д. Зінкевич-Євстигнеєва [2] розробила низку дидактичних казок, складниками яких є різноманітні вправи, випробування і проби: артикуляційні (розвиток дихання, артикуляційної моторики), фонетичні (уточнення артикуляції певного звуку, автоматизація, розрізнення звуків), а також казки, призначені для навчання грамоті.

Авторські казки вчителів-логопедів Г.А. Бистрової, Е.А. Сизової, Т.А. Шуйської [3] – це логоказки-тренінги, що ґрунтуються на використанні певних фонем, форм слів, категорій лексики і граматики. Призначення цих казок у тому, що вони сприяють розв'язанню лексико-граматичних завдань.

Т.А. Ткаченко [3] пропонує казки із модельованим змістом, метою яких є розвиток зв'язного мовлення.

Всі ці автори підкреслюють, що казка є одним із найдоступніших засобів не лише для розвитку мовлення, але і всіх сторін психічної діяльності дитини із мовленнєвими порушеннями загалом. Як відомо, всім дошкільникам притаманне наочно-образне мислення, що означає, що у цьому віці дитина краще опанує інформацію у вигляді яскравих казкових образів. Мові казок властива ритмічність і чіткість, сюжет є цікавим і мотивуючим для дітей.

На думку А.М. Поваляєвої [5], під час вибору матеріалу казок для проведення логопедичних занять потрібно враховувати вікові особливості дітей. Лише в цих умовах дитина, спостерігаючи за діями героїв і сприймаючи їхнє мовлення, навчається долати властиві їй у цей віковий період проблеми. Діти дошкільного віку завжди сприймають казку із зацікавленістю, душевною близькістю. Казка здійснює емоційний (позитивний чи негативний) вплив, сприяє розвитку психічних процесів; завдяки їй діти знайомляться зі зразками літературної мови. Казкова атмосфера

допомагає дітям розкріпачуватися, мотивує до виконання різних видів діяльності, запропонованих до та/або після тексту казки. Отже, емоційний складник освітнього матеріалу, закладений у казці, допомагає підвищувати ефективність логокорекційної роботи.

Завдяки застосуванню казки на логопедичних заняттях у дітей зростає мовна і мовленнєва активність під час презентації, аналізу та переказу казки. Діти мають змогу навчитися робити розгорнуті вербальні характеристики персонажів, а також правильно оцінювати стосунки між ними. Слухання і розуміння казки сприяє встановленню дитиною вербального зв'язку між подіями та конструюванню мовленнєвих умовиводів, усвідомленню етапності створення змісту та ідеї, порівнянню головної думки казки з тими знаннями, що вже є в малюка.

Образна мова казки допомагає швидкому запам'ятовуванню казкового сюжету. Шляхом ознайомлення із казкою малюк сприймає багато нових слів, крилатих висловів. Мовлення дитини насичується емоційною і поетичною лексикою. Завдяки казці дитина набуває вмінь та навичок оцінювати прослуханий текст за допомогою різноманітних фразеологічних і літературних засобів. Це сприяє поліпшенню у дітей мовленнєвого забарвлення, збільшенню лексичного запасу, зростанню рівня зв'язності діалогічного і монологічного мовлення.

Із метою забезпечення розвитку зв'язного мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення казка має неабияке значення ще й тому, що в ній докладно представлено чітку схему дій, які виконуються поетапно [3]. Це надзвичайно важливо для дітей із розладами мовлення, оскільки задля опанування зв'язку між причиною і наслідком цим дітям потрібно неодноразово простежувати всі етапи від початку розповіді до її завершення. Казка – це твір із «чітким співвідношенням частин» (зачин, основна частина, кінцівка). Завдяки цій структурі дитині легше зрозуміти головну думку та ідею твору, його складові компоненти.

Існує загальноприйнятий алгоритм логокорекційної роботи із розвитку мовлення на основі казки: слухаємо, розповідаємо, проживаємо і складаємо казку. Самостійне складання казок у педагогічній практиці є найважчою формою роботи над казкою, що забезпечує оволодіння дитиною тим рівнем монологічного мовлення, який потрібний їй для зміни провідної діяльності: від ігрової у дошкільному до навчальної у молодшому шкільному віці.

Спектр форм і методів роботи із казкою, що сприяє формуванню зв'язного мовлення дітей із ЗНМ, є широким [3]: створення нової або розповідь відомої казки (від 3-ої або від 1-ої особи, групової, по колу); вигадання продовження

або закінчення відомої казки; складання казки на запропоновану тему із використанням ілюстративного матеріалу до неї; індивідуальне розроблення казки або створення казки разом; метод виконання казкових завдань; знаходження схожих рис і відмінностей у декількох казках або казкових персонажах; відгадування дітьми ілюстрацій; вибір улюбленої казки або її героя; вибір найбільш кумедної казки або епізоду; гри-бесіди дітей із казковими героями; ігри-драматизації; інсценування та постановка казки із ляльками; малювання казкових героїв та інше.

Задля мотивації дітей до роботи над казками на логопедичних заняттях потрібно творчо використовувати їхній сюжет. Із цією метою можна запропонувати дітям трансформувати розповідь [3]: модифікувати зміст казки за допомогою «чарівної палички»; вигадувати різні завершення; впроваджувати події, які не можна передбачити; об'єднувати декілька сюжетів в один і на основі цього отримати новий; негативних героїв наділити позитивними рисами характеру тощо. Задля сприяння активізації мовлення дошкільників доцільно запропонувати, вигадати і задати жартівливе питання казковим персонажам, написати їм листа або надіслати телеграму чи повідомлення, самостійно дібрати такі прислів'я або приказку до тієї чи іншої казки, які ілюструють її суть і зміст якнайкраще, вигадати нову назву казки тощо.

Казка в роботі із дітьми-логопатами має бути видимою, одухотвореною, тому в роботі доцільним є застосування наочності: малюнків, настільно-друкованих посібників, міні-макетів, фланелеграфу, карток із графічними символами, моделей казки, рукавичок із наклеєними персонажами казки, ляльок, іграшок. Для театральної постановки казки використовуються об'ємні ширми, маски, різні види театрів: ляльковий, пальчиковий, картонний, тінювий тощо [3].

Під час роботи над казкою потрібно забезпечувати розвиток загальної та дрібної моторики дітей із загальним недорозвиненням мовлення. Із цією метою слід проводити заняття, на яких можна виготовити ілюстрації до казок за допомогою паперу, фломастерів, олівців або фарб, а також конструювати і ліпити. Логоритміка та її елементи на логокорекційних заняттях є також ефективним інструментом для розвитку мовленевих і моторних навичок дітей із мовленнєвим недорозвиненням.

Під час занять на основі казки має застосовуватися значна кількість тематичних вправ і дидактичних ігор [3], в яких граматичні та лексичні завдання мають використовуватися разом. На нашу думку, це є ефективним для набуття навичок конструювання речень і текстів, сприяючи поліпшенню якості логокорекційної роботи із розвитком зв'язного мовлення дітей.

Зокрема, А.А. Гуськова [1] пропонує низку завдань, які розв'язуються за допомогою казки під час роботи на корекційних заняттях із дітьми із мовленнєвими порушеннями:

1) виховні завдання: виховання прийнятих усіма народами людських цінностей, таких як виховання любові до людей і природи; розширення кругозору та уявлень про світ; закладання морального підґрунтя із використанням доступних форм, методів і прийомів;

2) корекційні завдання:

- комунікативна спрямованість діяльності дитини на занятті;
- покращення використання у мовленні засобів лексики і граматики;
- формування звукової сторони мовлення;
- розвиток діалогічного і монологічного мовлення;
- забезпечення мотивації дитини до використання мовлення за допомогою ігрової діяльності;
- взаємозв'язок сенсорних аналізаторів;
- співпраця і взаємодія логопеда із дітьми та колегами;
- забезпечення на занятті сприятливого психологічного клімату, розвиток емоційно-чуттєвої сфери малюка;
- формування в дітей цінностей культури минулого і сучасності.

Висновки і пропозиції. Усе зазначене вище дозволило дійти висновку про те, що заняття на основі казкових творів сприятиме коригуванню зв'язного мовлення дітей із ЗНМ. Такі заняття допомагають поповнювати лексичний запас, нормалізувати граматичну сторону мовлення, формувати здатність точного висловлення власних думок, підвищуючи рівень комунікативної діяльності дітей-логопатів. Шляхом упровадження матеріалу казки педагогами у професійній діяльності поліпшується рівень розвитку зв'язності та правильності висловлювання, в дітей формується уявлення про провідні підходи до його конструювання, що робить мовлення логічним, послідовним і розгорнутим. Робота із казкою сприяє створенню на заняттях позитивного настрою, що відображається на зростанні мотивації до навчання і зацікавленості у спілкуванні загалом.

Аналіз наукового дослідження із цієї теми дозволяє підсумувати, що казка є ефективним інструментарієм у логокорекційній роботі із дітьми із порушеннями мовлення.

Перспективи подальших наукових пошуків ми вбачаємо у розробленні науково обґрунтованих методичних рекомендацій для фахівців зі створення логоказок, упровадження їх у професійну діяльність і здійснення подальшого консультування батьків дітей щодо роботи з такими казками у домашніх умовах.

Список використаної літератури:

1. Гуськова А. А. Развитие речевого дыхания детей 3-7 лет. Москва : ТЦ Сфера, 2011. 128 с.
2. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Тренинг по сказкотерапии. СПб. : Речь, 2006. 176 с.
3. Лютова Л. Застосування казки як ефективного засобу логопедичної корекції зв'язного мовлення у дітей з ОНР. URL: <https://rozrobka.in.ua/zastosuvannya-kazki-yak-efektivnogo-zasobu-logopedichnoyi-kore-v2.html>
4. Нищева Н.В. Развивающие сказки: Цикл занятий по развитию лексического состава языка, совершенствованию грамматического строя речи, развитию связной речи у детей дошкольного возраста. Учебно-методическое пособие-конспект. Санкт-Петербург : ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2002. 74 с.
5. Поваляева М.А. Сказки о Весёлом Язычке. Дидактический материал по логопедии. Ростов-н/Д : Феникс, 2002. 64 с.
6. Погосова Н.М. Погружение в сказку. Коррекционно-развивающая программа для детей. Изд. 3-е, стереотипное. СПб. : Речь, 2012. 208 с.
7. Шаманская Л.Н., Козина Л.Ю. Путешествие по сказкам: нравственное развитие дошкольников с ОНР. Москва : ТЦ Сфера, 2010. 64 с.

Kazachiner O. S., Boychuk Yu. D. Developing children's coherent speech with a help of logo-tales

The article is devoted to the study of the features of logo-tale as an effective means of developing children's coherent speech, as well as in determining the forms, methods and techniques of its use in the professional activities of specialists.

The method of working with a fairy tale is one of the central places in the correctional work with preschool children with general speech underdevelopment, as no other activity can provide such a comprehensive impact on the speech sphere of the child.

Currently, there is a large number of different fairy tales are used in speech therapy practice.

Speech therapy game-tale for preschoolers is designed for use in working with children with speech disorders sets of exercises that develop the correct articulatory structure of sounds, and for passive articulation gymnastics. Logo tales are tales that carry a certain lexical or grammatical load. Such tales use various methods to work on the production of sounds and phonemic hearing, the enrichment of vocabulary, the laws of word formation and word change, the development of coherent expression.

Speech therapy influence takes place in a fabulous game form and is the most universal. Speech therapy will be useful not only for speech therapists, special education teachers, preschool teachers, but also for parents who are interested in correcting speech disorders in children.

Methods and forms of work with a fairy tale on the formation of coherent speech of children with general speech underdevelopment are diverse: telling a new or retelling of a famous fairy tale (from the 3rd or from the 1st person, group, in a circle); inventing a continuation or completion of a famous fairy tale; composing a fairy tale on the proposed topic based on illustrative material; independent or collective creation of a fairy tale; method of solving fairy-tale problems; comparison of several fairy tales or fairy-tale characters; children's recognition of illustrations; choosing a favorite fairy tale or favorite fairy tale character; choosing the funniest fairy tale or episode; children's conversation games with fairy tale characters; dramatization games; staging a fairy tale with the help of puppets; drawing characters from fairy tales, etc.

Key words: *speech, coherent speech, speech development, speech disorders, logo-tale.*